

Tři sta let od založení poustevny na Borečku

Před rokem připomněl pan Jiří Šimek 260. výročí úmrtí Anny Marie Františky, princezny sasko-lauenburské, pozdější falckraběnky rýnské, ještě pozdější princezny a velkovévodkyně toskánské, majitelky zdejšího panství na přelomu 17. a 18. století. Tato mimořádná žena, na niž se neprávem poněkud zapomnělo, se po svém ovdovění a rozchodu s druhým manželem věnovala s velikou energií správě svých rozsáhlých panství v severních a středních Čechách, jejichž centrem učinila Zákupy. Díky hospodářskému rozvoji, který tím nastal, mohla pak financovat nejen svůj reprezentativní způsob života včetně staveb barokních zámků s veškerým příslušenstvím, ale také stavby a přestavby budov církevních, tedy kostelů a klášterů, avšak zároveň založila také několik pousteven.

Již na počátku křesťanství se někteří lidé chtěli věnovat pouze rozjímání a službě Bohu, a tak odcházeli do nehostinných míst, zejména na poušť, aby tam žili skromně a sami. Ve středověku sdružováním takových lidí vznikaly komunity, které žily podle stejného řádu čili řehole v kláštorech. Ale ani poustevnictví nebylo zcela zapomenuto a v době barokní bylo znovu oživeno. Naše země, ač mnohem méně osídlené než dnes, neskýtaly ovšem již tolik opuštěných míst, kam by se mohli poustevníci uchýlit. I z lesů měli k tehdejší civilizaci poměrně blízko, každý kus půdy ostatně již někomu patřil. A tak poustevny často zakládali majitelé panství, jako jeden z projevů své zbožnosti, na svých pozemcích. Nejednalo se již o nějakou obyčejnou chatrč, jaká by ostatně v našem prostředí neuchránila poustevníky před nepřízní počasí. Domek to býval ovšem prostý, stávala však při něm kaple, křížová cesta či jiné podobné církevní místo, a vrchnost využívala tohoto prostředí ke svému odpočinku, zábavě i k poradám s poustevníkem. K těm pak mohli poustevníka využívat i prostí lidé, pokud jim z nějakého důvodu nedostačoval jejich farář. Polesí Boreček u Mimoně patřilo k zákupskému panství a Anna Marie Františka jej dobře znala. Když byla ještě dívkou, jezdila sem prý se svou sestrou Františkou Sibylou Augustou a v doprovodu vychovatelky hraběnky Polyxeny Vršovcové, aby si zde v duchu dobové módy hrály na antické pastýřky. S pastýřskou holí a ovečkou je ostatně mladá Anna Marie Františka zobrazena na portrétu v zákupském zámku. Snad už dříve stála na Borečku kaple sv. Jiljí, Eustacha a Huberta. První z těchto světců, sv. Jiljí, žil údajně kolem roku 700 v Provence, podle legendy pocházel dokonce z Athén. V Provence žil jako poustevník a živil se mlékem laně. Tu jednou při lovu zranil tehdejší král, zasáhl však poustevníka, a když mu nabídl odškodnění, žádal Jiljí založení kláštera. Tím se vysvětluje vznik kláštera Saint Gilles. Legenda má ovšem i jiné varianty. Jiljí je kvůli své lani patronem při kojení, kvůli zranění od krále patronem tělesně postižených, pro jeho volbu jako patrona kaple na Borečku však zřejmě bylo důležité to, že byl poustevníkem a také patronem lesů. Druhý světec, sv. Eustach, patrně ve skutečnosti nikdy neexistoval. Legenda o něm praví, že žil v římské říši za vlády císaře Trajána, tedy po roce 100, jmenoval se Placidus a byl velitelem císařova vojska. Na lovu u Tivoli (u Říma) se mu prý zjevil jelen se svítícím křížem mezi parohy, a Placidus proto přestoupil ke křesťanství, dokonce si změnil jméno právě na „Eustach“. Protože žil v době, kdy ještě křesťanství bylo pronásledováno, nechali ho za dalšího císaře, Hadriána, s jeho rodinou upéct zaživa. Jako jeden z tzv. čtrnácti svatých pomocníků pomáhal těm, kteří se ocitli v tíživé situaci. Kvůli zjevení jelena je patronem lovců. Díky oběma posledně uvedeným skutečnostem byl po celá staletí velmi uctíván, a tedy také zobrazován. Patronem lovců byl i třetí patron kaple, sv. Hubert. Další podobností se sv. Eustachem je to, že i on se obrátil ke křesťanství po setkání s jelenem, který měl v tomto případě mezi parohy kříž dokonce s ukřižovaným Kristem. Na rozdíl od Eustacha však sv. Hubert skutečně žil, a to ve stejné době jako sv. Jiljí, tedy kolem roku 700, jen o něco dále, na pomezí dnešního Nizozemí a Belgie. Jeho život tedy spadá do doby, kdy křesťanství nejen nebylo pronásledováno, ale naopak se čím dál více šířilo po Evropě. Hubert se tedy stal biskupem v Maastrichtu a později přestěhoval sídlo

biskupství do Lutychu. Jednak kvůli onomu jelenovi, jednak ale i proto, že prý byl vášnivým lovcem, je patronem lovců, ale také loveckých psů.

Je tedy zřejmé, že volba patronů kaple nebyla náhodná, naopak že měla velmi úzký vztah k místu a k účelu zdejších staveb.

Práce na stavbě poustevny probíhaly v létě roku 1712, avšak listina o jejím založení byla vydána Annou Marií Františkou 12. září 1712 a téhož měsíce potvrzena biskupem Mayerem. Podle této listiny měl poustevník usazený na Borečku obdržet každý rok od zákupského velkostatku: 4 strychy žita (asi 270 kg), 3 větele pšenice (asi 75 kg), 3 větele ječmene, 2 větele hrachu (asi 50 kg), 20 liber másla (asi 10 kg), 20 liber sýra, 1 větel soli (asi 25 kg), 6 zlatých z masných platů, 8 věder piva (asi 50 l) a jeden soudek zřejmě jiného piva.

Prvním poustevníkem na Borečku se stal Václav Rincolin. Původním povoláním byl malíř a byl terciářem zákupských kapucínů, tedy jakýmsi jejich příslušníkem žijícím mimo klášter, ale dobrovolně podle kapucínského řádu. Již dříve působil jako poustevník, a to ve Sloupu v místě, které je dnes známo jako skalní hrad, ale málokdo ví, že dnešní podobu mu daly úpravy na poustevnu v době baroka. Václav Rincolin údajně namaloval oltářní obraz pro sloupský kostel, ale rád vytvářel i sluneční hodiny. Ty, které jsou na skále bývalé sloupské poustevny, jsou prý tedy také jeho dílem. V kapli při poustevně na Borečku vymaloval Václav Rincolin oltář. Barokní výtvarné umění si libovalo v iluzích. Architektura byla umně zasazována do krajiny, aby vynikly různé dominanty, aby se objevovaly zajímavé průhledy apod. Objevovaly se pak také iluzivní malby a takovou vytvořil první poustevník také v kapli na Borečku. Oltář se tam skládal vlastně jen z oltářního stolu (menzy) a to, co bývá nad ním, je zde vymalováno na zdi, avšak tak dokonale, že člověk má téměř dojem, že to je skutečné. Na zdi nad oltářní menzou tam dodnes vidíme dva tordované (točité) sloupky zakončené vyřezávaným nástavcem a mezi nimi oltářní obraz, dnes již značně poničený vandaly. Bývala prý na něm Panna Marie rozprostírající plášť nad všemi třemi patrony kaple. I zbytek posvátného prostoru byl ovšem vyzdoben iluzivní malbou, ovšem jednoduchou.

Již v únoru 1715 se však zdejšími místy přehnala velká vichřice a mj. na střechu poustevny padaly velké kmeny stromů. Václav Rincolin z toho dostal šok a na jeho následky v květnu v zákupském klášteře kapucínů zemřel.

Po dalších dvou poustevnících, kteří Anně Marii Františce nevyhovovali, přišel Tobiáš Nabicht, rodák ze Žandova a před ustanovením za poustevníka farář v Býčkovcích na panství Ploskovice. Ten zde pak vydržel až do své smrti v roce 1760. V jeho době se na Borečku konávaly 1. září, tedy v den svátku jednoho z patronů kaple, sv. Jiljí, poutě. V kapli se ten den vždy odbývala slavná mše a za účast na ní dostávali věřící odpustky. Anna Marie Františka nechávala poutníkům podávat občerstvení. Mnozí z nich však brali účast na pouti hlavně jako možnost odpoutání od své těžké práce a relaxace, a tak se opíjeli a obtěžovali pak poustevníka. Tobiáš Nabicht také vedl kroniku poustevny borečské, ale i dalších, které Anna Marie Františka založila – v Horní Polici, na Kamenickém vrchu u kaple sv. Josefa, ve Cvikově na vrchu Kalvárie a u Mařenic.

Sama majitelka panství Anna Marie Františka využívala zdejší místa i jinak, totiž k lovu. V takovém případě odjížděla ze Zákup velmi brzy ráno. Zúčastnila se mše v kapli na Borečku, pak se potěšila se zvířaty, která poustevník choval a teprve pak následoval lov v oboře, zejména tetřevů.

Všechny poustevny byly jako zbytečné zrušeny za císaře Josefa II. (vládl v letech 1780-1790). Na místě někdejších staveb na Borečku stojí již jen malá kaple se zmiňovaným oltářem, dnes již značně poničeným, jedná se prý vlastně o kněžiště kaple sv. Jiljí, Eustacha a Huberta.

Obsáhlý seriál věnovala poustevníkům v roce 1994 v tehdejších okresních novinách emeritní ředitelka okresního archivu paní Marie Vojtíšková. Většinu zde uvedených informací, jen s menšími doplňky z Národního archivu a z různé literatury, jsem tentokrát

čerpal z jejích tehdejších článků, a tak necht' je tento příspěvek zároveň vzpomínkou na tuto vzácnou ženu, jež nás letos 15. ledna opustila.

Martin Aschenbrenner

**Aschenbrenner, Martin. Tři sta let od založení poustevny na Borečku.
*Zákupský zpravodaj. Zákupy, 2012, 21(26), 15-16.***